

This Year We Are Slaves, Next Year We Will Be Free (Session 6) The Law Will Set You Free

1. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יד עמוד א (פרק א - מגילה נקראת)

תנו רבנן: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש? אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: ומה מעבודות לחירות אמרינן שירה - ממיתה לחיים לא כל שכן? - אי הכי הלל נמי נימא! - לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ. - יציאת מצרים דנס שבחוצה לארץ, היכי אמרינן שירה? - כדתניא: עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל ארצות לומר שירה. משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה. רב נחמן אמר: קרייתא זו הלילא, רבא אמר: בשלמא התם אהללו עבדי ה' - ולא עבדי פרעה, אלא הכא - הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש? אכתי עבדי אחשורוש אנן.

Talmud Bavli, Megillah 14a

The Sages taught: Forty-eight prophets and seven prophetesses prophesied on behalf of the Jewish people, and they neither subtracted from nor added onto what is written in the Torah, except for the reading of the Megilla. What exposition led them to determine that this was proper? Rabbi Ḥiyya bar Avin said that Rabbi Yehoshua ben Korḥa said that they reasoned as follows: If, from slavery to freedom, we recite songs of praise, the Song of the Sea and the hymns of *hallel*, then, in God's delivering us from death to life, is it not all the more so? If so, let us also recite *hallel* on Purim. *Hallel* is not said on Purim, because *hallel* is not recited on a miracle that occurred outside Eretz Yisrael. If so, this applies to the exodus from Egypt as well, which was a miracle that occurred outside Eretz Yisrael, how are we able to recite songs of praise? As it is taught: Prior to the time when the Jewish people entered Eretz Yisrael, all lands were deemed fit for songs of praise to be recited for miracles performed within their borders. But after the Jewish people entered Eretz Yisrael, that land became endowed with greater sanctity, and all the other lands were no longer deemed fit for songs of praise to be recited for miracles performed within them. Rav Nahman said an alternative answer: The reading of the Megilla itself is an act of reciting *hallel*. Rava said: Granted that *hallel* is said there, they could recite the phrase in *hallel*: "Give praise, O servants of the Lord" (Psalms 113:1); and they were truly servants of the Lord and not servants of Pharaoh. But here: "Give praise, O servants of the Lord," and not servants of Ahasuerus? No, even after the miracle of Purim, we were still the servants of Ahasuerus.

2. On Violence, Arendt, 97-98

The sanctions of the laws, which, however, are not their essence, are directed against those citizens who-without withholding their support-wish to make an exception for themselves; the thief still expects the government to protect his newly acquired property. It has been noted that in the earliest legal systems there were no sanctions whatsoever. (See Jouvenel, op. cit., p. 276.) The lawbreaker's punishment was banishment or outlawry; by breaking the law, the criminal had put himself outside the community constituted by it. Passerin d'Entreves (op. cit., pp. uS ff.), taking into account "the complexity of law, even of State law," has pointed out that "there are indeed laws which are 'directives' rather than 'imperatives', which are 'accepted' rather than 'imposed', and whose 'sanctions' do not necessarily consist in the possible use of force on the part of a 'sovereign'." Such laws, he has likened to "the rules of a game, or those of my club, or to those of the Church." I conform "because for me, unlike others of my fellow citizens, these rules are 'valid' rules." I think Passerin d'Entreves's comparison of the law with the "valid rules of the game" can be driven further. For the point of these rules is not that I

submit to them voluntarily or recognize theoretically their validity, but that in practice I cannot enter the game unless I conform; my motive for acceptance is my wish to play, and since men exist only in the plural, my wish to play is identical with my wish to live. Every man is born into a community with preexisting laws which he "obeys" first of all because there is no other way for him to enter the great game of the world. I may wish to change the rules of the game, as the revolutionary does, or to make an exception for myself, as the criminal does; but to deny them on principle means no mere "disobedience," but the refusal to enter the human community. The common dilemma-either the law is absolutely valid and therefore needs for its legitimacy an immortal, divine legislator, or the law is simply a command with nothing behind it but the state's monopoly of violence-is a delusion. All laws are "'directives' rather than 'imperatives.'" They direct human intercourse as the rules direct the game. And the ultimate guarantee of their validity is contained in the old Roman maxim *Pacta sunt servanda*

3. ויקרא פרק כה (פרשת בהר)

(לט) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד:
 (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היבל יעבד עמך:
 (מא) ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב:
 (מב) כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד:
 (מג) לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך:

Vayikra 25:39-43

- (39) If your kin under you continue in straits and must be given over to you, do not subject them to the treatment of a slave.
 (40) Remaining with you as a hired or bound laborer, they shall serve with you only until the jubilee year.
 (41) Then they, along with any children, shall be free of your authority; they shall go back to their family and return to the ancestral holding.—
 (42) For they are My servants, whom I freed from the land of Egypt; they may not give themselves over into servitude.—
 (43) You shall not rule over them ruthlessly; you shall fear your God

4. ספרא בהר פרשה ו הלכה א

"כי עבדי הם" - שטרי קדם עליהם ראשון. "אשר הוצאתי אותם מצרים" - על תניי שלא ימכרו ממכרת עבד.

Sifra Behar Parashah 6 Halakhah 1

"For they are My slaves"—My writ over them is prior. "Whom I took out of the land of Egypt"—On the condition that they not be sold like a slave.

5. רש"ר הירש ויקרא פרשת בהר פרק כה פסוק מב "כי

עבדי הם". עבד ה' איננו יכול להיות עבד לאחרים; עבדות ה' משחררת

R. Shimshon Raphael Hirsch on Vayikra 25:42

"For they are My slaves"—A slave of God cannot be a slave to others; slavery to God is liberating

6. שמות פרשת משפטים פרק כא

- (א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניך:
 (ב) כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם:
 (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו:
 (ד) אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניו והוא יצא בגפו:
 (ה) ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא יצא חפשי:

(ו) וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדֹּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעֹלָם: ו

Shemot 21:1-6

- (1) These are the rules that you shall set before them:
- (2) When you acquire a Hebrew slave, that person shall serve six years—and shall go free in the seventh year, without payment.
- (3) If [a male slave] came single, he shall leave single; if he had a wife, his wife shall leave with him.
- (4) If his master gave him a wife, and she has borne him children, the wife and her children shall belong to the master, and he shall leave alone.
- (5) But if the slave declares, “I love my master, and my wife and children: I do not wish to go free,”
- (6) his master shall take him before God. He shall be brought to the door or the doorpost, and his master shall pierce his ear with an awl; and he shall then remain his master’s slave for life

7. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כב עמוד ב (פרק א - האשה נקנית)

רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנה אֶזְנוֹ מִכָּל אֲבָרִים שֶׁבַּגּוֹף? אָמַר הַקָּב"ה: אֶזְנוֹ שֶׁשָּׁמְעָה קוֹלִי עַל הַר סִינַי בְּשַׁעֲרֵי שְׁאֵמַרְתִּי בְּכִי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים - וְלֹא עֲבָדִים לְעֲבָדִים, וְהִלֵּךְ זֶה וְקָנָה אֲדוֹן לְעַצְמוֹ - יִרְצַע. וְר"ש ב"ר הֵי דוֹרֵשׁ אֶת הַמַּקְרָא הַזֶּה כְּמִין חוֹמֵר: מֵהַ נִּשְׁתַּנָּה דַּלֶּת וּמִזְוֵזָה מִכָּל כְּלָיִם שֶׁבַּבֵּית? אָמַר הַקָּב"ה: דַּלֶּת וּמִזְוֵזָה שֶׁהָיוּ עֲבָדִים בְּמִצְרַיִם, בְּשַׁעֲרֵי שְׁפַחְתִּי עַל הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְאִמַּרְתִּי כִּי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים - וְלֹא עֲבָדִים לְעֲבָדִים, וְהוֹצֵאתִים מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת, וְהִלֵּךְ זֶה וְקָנָה אֲדוֹן לְעַצְמוֹ - יִרְצַע בְּפָנֵיהֶם.

Talmud Bavli Kiddushin 22b

Rabban Yohanan ben Zakkai used to expound this verse as if it were a precious stone: Why was the ear singled out from all the other limbs of the body? The Holy and Blessed One said, “This ear, which heard my voice on Mount Sinai when I proclaimed, ‘For unto Me the children of Israel are servants’ and not servants of servants, and yet this man went and acquired a master for himself—let it be pierced!” And R. Shimon b. Rabbi used to expound this verse as if it were a precious stone: Why are the door and the doorpost singled out from all other items in the home? The Holy and Blessed One said, “The door and the doorpost, which were witnesses in Egypt when I passed over the lintel and the two posts and I proclaimed, ‘For unto Me the children of Israel are servants’ and not servants of servants, and I took them out from slavery to freedom, and yet this man went and acquired a master for himself—let him be pierced in their presence!”

8. רב משה עמיאל, מבית עבדים, עזר אל עמי חלק מועדים, 254-255

ואם כי גם "השתא עבדי" אבל רק עבדי אחשוורוש ולא עבדי פרעה אנן, כי עליו כבר נאמר לא תוסיפון לראותם עד עולם... ואם יש עוד שיעבוד מלכיות, אבל רק שיעבוד ולא עבדות, כי השיעבוד הוא רק לחץ חיצוני אבל לא קנין פנימי. יש אמנם גם שיעבוד הגוף וגם שיעבוד נכסים, אך אין שיעבוד נפש. ואם יש רק שיעבוד, יש גם אמצעים איך להפקיע את השיעבוד, וכלל גדול הוא ש"הקדש ושחרור מפקיעין מידו שיעבוד", ואנחנו נפקיע את כל השיעבוד מלכיות של כל העולם כולו ע"י ההקדש שלנו, קדושת הגוף וקדושת הנפש.

כי עכ"פ מ"בית עבדים" כבר יצאנו, ואת זה שמענו מפי הגבורה בעצמנו, ולא יועילו כל השלשלאות של ברזל להכניסנו שוב ב"בית-עבדים", זה שכבר סתרנו אותו מן המסד ועד הטפחות. ואעפ"י שכל התורה

כולה מבראשית עד לעיני כל ישראל נאמרה למשה בסיני, בכל זאת יש הבדל, כפי דברי חז"ל, בין מה שכל ישראל שמעו מפי הגבורה בעצמם, ובין מה ששמענו ע"י ה"עבד נאמן" משה - כי מה שנשמע מפי הגבורה אי אפשר לשכוח לעולם ואי אפשר שיהא בזה יוצא מן הכלל.

וע"כ כלל ישראל עד היום הזה, בלי שום הבדל הסיעות והנטייות השונות, מצוין באהבת החרות, ובהשנאה הכבושה להעבדות בכל צורותיה השונות. ותמיד אנו רואים את בני ישראל שהם הראשונים העומדים במערכה ללחום את מלחמת החרות בכל העולם כולו ובין כל העמים שעל פני האדמה, מפני שזה כבר נקבע בדמנו ובנפשותינו מיום מעמד הר-סיני, זוהי ההתפתחות שבאה מ"אזן ששמעה על הר סיני עבדי הם ולא עבדים לעבדים" (קידושין כב, ב).

9. רב משה עמיאל, חירות וחרות, עזר אל עמי חלק מועדים, 257-259

"זמן חרותנו". ולכאורה ראו זה פלא, שדוקא אומתנו שכל החירות שלה היתה רק זמנית בין גלות אחת לגלות שניה, דוקא היא קבלה עליה את חג החירות יותר מכל האומות שתמיד היו בנות חורין ולא ידעו כלל את העבדותי

גם על זה יש תשובה של "חרות וחרות". כי סוף סוף אין לך אומה בעולם שיש לה חירות הדעת כמונו. כל האומות, אפילו אלה שתמיד עמדו ברשות עצמן, היו סוף-סוף תלויות בדעת אחרים, כל אחת ואחת מחקה את חברתה, אם "חקוי מתוך התבטלות" או "חקוי מתוך התחרות", אבל מכלל חקוי לא יצאו. וגם כשכל אחת חפצה להתגבר על חברתה, הנה החפץ הזה עצמו כבר מוציאה מדעת עצמו ומשעבדה לדעת אחרים. לא כן האומה הישראלית. גם כשאנו תלויים בדעת אחרים, חקוי אסור לנו בתכלית האיסור - וגם חקוי של התחרות בכלל. לא בקשנו מעולם הסכמתם של העמים האחרים, וממילא לא היה איכפת לנו כשהיו מתנגדים לנו. "עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב" (במדבר כג, ט). ולא בא בחשבון אצלנו לא הכבוד שלהם ולא הבזיון מצדם. ואע"פ שסבלנו מהם הרבה יסורי הגוף, לא היו ביכלתם לגרום לנו יסורי הנפש, כי עמה, עם הנפש שלנו לא היו יכולים כלל לבוא במגע ובמשא. הם גרמו לנו גם "נזק וגם צער", אבל דבר אחד לא היו יכולים לגרום לנו: "בושת", כי אמרנו "הכל לפי המבייש והמתבייש". ואם כי עשו את כל האמצעים של חורבן נגדנו, לא הועילו להחריב את הרוח שלנו, כי כלל גדול היה בידנו: דמינה מחריב בה, דלאו מינה לא מחריב בה" (זבחים ג, א). זהו חירות הדעת שאין משלה בשום אומה שבעולם.

וכשם שה"גאון" האמתי אינו מבקש הסכמות מאחרים, ואדרבא הוא חושב לפעמים את הסכמת ההמון לחסרון, כך אומתנו בתור אומה, שעליה נאמר (דברים ד, ז) "כי מי גוי גדול", עברה לסדר היום על כל אלו הדברים שבאו מן החוץ. זה היה הגאון הלאומי שלנו. אלא שבדורות האחרונים התחילו להפריד בין ה"חרות" ובין ה"חירות", ומה עלה בידינו?

תקופת ההתבוללות דגלה בשם החירות של היהודי היחיד, או של היחידים במדינה פלונית או במדינה אלמונית, אבל היתה זו חירות בלי "חרות". ואמנם כעת כבר יודעים הכל, שזו היתה "עבדות בתוך חירות", אבל לא הכל יודעים, שגם תקופתנו תקופת הלאומיות החילונית, שדגלה היא גם כן חירות האומה בלי ה"חרות" שלה, גם היא באמת עבדות בתוך חירות.

כי אף-על-פי ששתי התקופות הללו, תקופת ההתבוללות ותקופת הלאומיות החילונית, רחוקות כל כך זו מזו כרחוק מזרח ממערב, הנה יש בהן צד השווה, וזהו העמדת כל השאיפה על שווי זכויות, אלא שבעוד שההתבוללות שאפה לשווי זכויות של היחיד או של הצבור שבמדינה, שאפת הלאומיות המודרנית לשווי זכויות של האומה בתור אומה, שכשם שיש לכל אומה ואומה זכות להתקיים כאומה, וזכות על ארץ מיוחדת, ועל שפה מיוחדת, כך תהא גם לנו.

ובמקום העיקר העתיק יומין שלנו, לאמר תמיד: "מה הוא, הקב"ה, ...אף אתה...", מה הוא קדוש אף אתה קדוש מה הוא רחום אף אתה רחום", וכדומה, שהכל דומה אליו כביכול בקדושתו וכך בקשנו על הדת, ועל שפה מיוחדת, שכך תהא, כיום פונים אנשי ה"חירות" החדשים להדמות אל שאר האומות כיצד הן כל האומות, אף אנחנו כך.

ואם לפנינו היתה לנו רק דאגה אחת, הדאגה: "למה יאמרו הגויים איה אלקיהם", הנה עכשיו על כל דבר ודבר אנו שואלים את השאלה הפשוטה: "למה יאמרו הגויים".

הנחה מוסכמת היא, כי מעולם לא עברו עלינו צרות כאלה שעוברות עלינו בתקופתנו אנו; אבל ודאי שהיו לנו צרות הגוף גדולות עד מאד בזמנים שונים, אלא שההבדל הוא שעכשיו נתווספו גם צרות הנפש, המכאיבות עוד יותר מצרות הגוף. עכשיו נתווסף לנו גם הדבר החמישי מענין החובל בחברו, זה "הבושת", הקשה מכל ארבעת הדברים הראשונים. יש שעור לתשלומי נזק, צער, רפוי, שבת, אבל אין שיעור לתשלומי בושת, זהו מהדברים שאין להם קצבה, שהרי כאסור "הכל לפי המבייש והמתבייש", ואנו בעצמנו מעריכים את המבייש פי אלף מכפי שהוא באמת, וגדול הצער ורב הכאב.

ואם לפנינו אנו היינו הגוזרים גזירות, - גזרנו על פתם ושמן משום יינם, ועל יינם משום דבר אחר, ועל דבר אחר משום דבר אחר, הנה עכשיו, כשהם גזרו אותן הגזירות עצמן חוקי נירנברג - הנה לבנו מתפקע מרוב בושה וכלימה.

ברם, לא משווי זכויות תבוא ישועתנו, לא משווי זכויות של היחיד ואף לא משווי זכויות של האומה, כי לא לכך נוצרנו, אלא אדרבא להיות עם סגולה מכל העמים. על ידי שווי זכויות אנו באים ממילא לשווי חובות, וזהו בנגוד גמור ליהדות, שמראש וראשונה קבלנו על עצמנו חובות מיוחדים לאין מספר יותר מכל האומות, גם בדברים שבין אדם לחברו וגם בדברים שבין אדם למקום.

וכשם שיש סכנה ב"חקוי של התבטלות", כך יש סכנה לא פחותה גם ב"חקוי של התחרות", כי אי אפשר יהיה לנו להתחרות את כל הגויים, ואנחנו "המעט מכל העמים" ומה כוחנו ומה גבורתנו. גם ההתבוללות התחילה באמת ב"חקוי של התחרות", התחילה בהתחרות עם ה"טמפלין" שלהם, אך מתוך זה באו אחר-כך לחקוי של התבטלות. וכך יש גם סכנה שחקוי ההתחרות של היום יביא גם הוא במשך הזמן לחקוי של התבטלות.

וסוף-סוף שניהם שוללים את החירות המקורית שלנו, חירות הדעת. אלו הן התוצאות הבאות מההפרדה שבין ה"חירות" ובין ה"חרות". "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר". החמץ זהו סמל ה"עבדות", מכיון שהמצה היא סמל החירות, כי כל אלה ששאפו לחירות אפו אותה שעה מצות - ואמנם העבדות צריכה בדיקה לפני ולפנים. כי יש "חמץ ידוע", ויש גם "חמץ שאינו ידוע", וגם על חמץ שאינו ידוע עוברים את הלאו של "בל יראה ובל ימצא". יש עבדות ידועה, ויש גם "עבדות בתוך חירות", שלפעמים קשה היא עוד מהראשונה.

ויש גם גלות גלוּיחֵ גכנגדה "גלות בתוך גאולה", וגלות זו נוראה לפעמים מהראשונה. "לא תשחט על חמץ דם זבחי". פסח, סמל החירות והגאולה, כשהוא בא על חמץ, סמל העבדות והגלות, הוא תרתי דסתרי. זוהי עבדות בתוך חירות, גלות בתוך גאולה. זוהי "חירות" בלי "חרות". תוצאותיה כבר ידועות לנו למדי.

10. משנה מסכת אבות פרק ו משנה ב

אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם ואומר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות אל תקרא חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכל מי שעוסק בתורה תדיר הרי זה מתעלה שנאמר +במדבר כ"א י"ט+ וממתנה נחליאל ומנחליאל במות

11. פירוש רש"י על אבות פרק ו

שאיין לך בן חורין. לפי שבני אדם מכבדין ומשמשיין לפניו ומי שאינו עוסק בה מתרחקין ממנו אלמא כמנודה הוא:

12. תפארת ישראל, יכין, אבות ו:ב

שאיין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה שרק הוא אינו משתעבד וגם אינו משועבד להגופניות, וזאת החירות, שנפשו אינה משועבדת לתאות הגופני, זהו לבד חירות האמיתית ולא כשתאותו משוחרר ונפשו משועבדת לתאוה:

13. פרקי משה על אבות פרק ו

וביאר הענין יותר באומר ואומר והלוחות מעשה אלהים המה כו', אל תיקרי חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא העוסק בתורה. ר"ל, שהעוסק בתורה הוא בן חורין מהמערכה שאינו משועבד לה, כמו שהם הנוטים אל המוחשות ונמשכים אחר הדברים הגשמיים כנז', והוא שהמערכה לא תוכל לו, כי כל

הרע הנמשך ממנה אינו נחשב בעיניו למאומה, ואינו מרגיש אותו כמדובר, ועל כן אמר שאין לך בן חורין אלא העוסק בתורה. יר', כי עם היות שיש אופן אחר מחירות בין האנשים, כמו שהוא החירות אשר למלכים והשרים, שאין אדון ומושל עליהם גדול מהם, וכן כל המושפע מהמערכה ברבוי הטובות החצוניות, הנה עם כל הטובות ההם הם יראים לאבדם פתאום לעת תמוט רגלם, ועל כן אין טובתם שלמה, אמנם החירות אשר לשלמים, וביחוד העוסקים בתורה, הוא קיים ונצחי לעד, בלתי יראים מהפסדו, ומהשעבוד לעולם, כי אף אם יבואו על השלם כל המאורעות הרעות והקשות המתרגשות לבוא בעולם, לא יתפעל מהם, ולא ירא מפניהם, על כן אמר בלשון שלילה, שאין שום א' מאישי המין האנושי שיקרא בן חורין באמת ובתמים, אלא העוסק בתורה.

14. מדרש תנחומא (ורשא) פרשת נח (י) [ח, טז]

צא מן התבה זש"ה אני פי מלך שמור על דברת שבועת אלהים (קהלת ח) אמר הקב"ה לישראל משיבוע אני עליכם שאם תגזור עליכם מלכות גזירות קשות אל תמרדו עליה בכל דבר שהיה גוזר עליכם אלא פי מלך שמור, אבל אם תגזור עליכם לבטל התורה ואת המצות אל תשמע לה אלא אמור לה אני פי מלך שמור בכל מה שאתם צריכים, אבל על דברת שבועת אלהים אל תבהל מפניו תלך, לפי שאין מבטלין אתכם מן המצות אלא שתכפרו בהקב"ה לפיכך על דברת שבועת אלהים, וכן עשה חנניה מישאל ועזריה בשעה שהעמיד נבוכדנצר את הצלם אמרו לו מה אתה סבור שאם תשליך אותנו לתוך כבשן האש אין הקב"ה מצילנו, יודעים אנחנו שהקב"ה יכול להציל אותנו, אלא בין מציל ובין שאינו מציל אין אנו משתחיים לצלם

דכתיב (דניאל ג) הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכול לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך מלכא ישזיב, והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד, אמר להם נבוכדנצר הצדא שדרך מישך ועבד נגו (שם/דניאל ג'), מהו הצדא, אמר להם האמת אתם אומרים כך, ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרים למלכא נבוכדנצר לא חשחין וגו' (שם/דניאל ג') ולא אמרו לו מלכא אלא אמרו לו נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך, אם למסים אם לארנוניות ולכל מה שאתה גוזר אני פי מלך שמור ואתה מלך עלינו, אבל לכפור בהקב"ה אתה נבוכדנצר לא חשחין אנחנא וגו' שכן אנו מצווין על דברת שבועת אלהים אל תבהל מפניו תלך אל תעמוד בדבר רע (קהלת ח), כיון ששמע מהן כך באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתני על שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד שבעה על די חזא למזיה (דניאל ג) כיון שהסיקו את הכבשן באדין גבריא אילך כפותו בסרבליהון פטישהון וכרבלתהון ולבושיהון ורמיו לגוא אתון נורא יקדתא (שם/דניאל ג'), מכאן אתה למד שאפי' בשעת הסכנה אל ישנה אדם את עצמו מן כבודו שהרי יצאו אלו לשרוף וקישטו עצמן, וגבריא אילך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו נפלו לגוא אתון נורא יקדתא מכפתין (שם/דניאל ג'), דכתיב (דניאל ג) הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכול לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך מלכא ישזיב, והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד, אמר להם נבוכדנצר הצדא שדרך מישך ועבד נגו (שם/דניאל ג'), מהו הצדא, אמר להם האמת אתם אומרים כך, ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרים למלכא נבוכדנצר לא חשחין וגו' (שם/דניאל ג') ולא אמרו לו מלכא אלא אמרו לו נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך, אם למסים אם לארנוניות ולכל מה שאתה גוזר אני פי מלך שמור ואתה מלך עלינו, אבל לכפור בהקב"ה אתה נבוכדנצר לא חשחין אנחנא וגו' שכן אנו מצווין על דברת שבועת אלהים אל תבהל מפניו תלך אל תעמוד בדבר רע (קהלת ח), כיון ששמע מהן כך באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתני על שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד שבעה על די חזא למזיה (דניאל ג) כיון שהסיקו את הכבשן באדין גבריא אילך כפותו בסרבליהון פטישהון וכרבלתהון ולבושיהון ורמיו לגוא אתון נורא יקדתא (שם/דניאל ג'), מכאן אתה למד שאפי' בשעת הסכנה אל ישנה אדם את עצמו מן כבודו שהרי יצאו אלו לשרוף וקישטו עצמן, וגבריא אילך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו נפלו לגוא אתון נורא יקדתא מכפתין (שם/דניאל ג'),

Go forth from the ark (Gen. 8:16). Scripture says elsewhere in reference to this verse: *I counsel thee: keep the king's command, and that in regard of the oath of God. Be not hasty to go out of His presence* (Eccles. 8:2–3). The Holy One, blessed be He, said to Israel: If a government imposes harsh decrees upon you, I adjure you not to rebel against that government but rather to *keep the king's command*. However, if the government should decree that you must violate the Torah and its commandments, do not hearken unto it. Say to that government: "I will keep the king's command in whatever you desire, but with regard to an oath to God, Scripture states: *Be not hasty to go out of His presence.*" They want you to violate the commandments so that you will ultimately repudiate the Holy One, blessed be He. Hence, it says: *In regard of the oath of*

God, be not hasty to go forth from His presence (ibid.). Hananiah, Mishael, and Azariah behaved in that fashion at the time Nebuchadnezzar erected his statue. They said to him: Do you believe that even if you should cast us into the midst of a fiery furnace, the Holy One, blessed be He, will not save us? We know that the Holy One, blessed be He, is able to save us, but whether we are saved or not, we shall not prostrate ourselves before your image

for it is written: *If our God whom we serve is able to deliver us, He will deliver us from the burning fiery furnace, and out of thy hand, O king. But if not, be it known unto thee, O king, that we will not serve thy gods, nor worship the golden image which thou hast set up* (Dan. 3:17–18). Then Nebuchadnezzar replied: *Is it true, O Shadrach, Meshach, and Abed-nego, that you serve not my gods, nor worship the golden image which I have set up?* (ibid., v. 14). What is the meaning of *Is it true?* It means that he said to them: “Is it true what you say?” *Then Shadrach, Meshach, and Abed-nego answered and said to the king: “O Nebuchadnezzar, we have no need to answer thee in this manner”* (ibid., v. 16). **They did not address him as king but simply as Nebuchadnezzar. “We have no need to obey you in this demand. If you had issued a decree concerning taxes or levies upon our crops or upon anything else, we would say, ‘I keep the king’s command,’ and you would be obeyed as a king, but when you command us to deny our God, then you are merely Nebuchadnezzar. We have no need to respond to you in any demand, for we have been commanded in regard to the oath of God: *Be not hasty to go out of his presence, stand not in an evil thing* (Eccles. 8:3).”** Upon hearing this, *Nebuchadnezzar was filled with fury, and the form of his visage was changed, against Shadrach, Meshach, and Abed-nego; he spoke, and commanded that they should heat the furnace seven times more than it was wont to be heated.... Then these men were bound in their cloaks, their tunics, and their robes ... and were cast into the midst of the burning fiery furnace* (Dan. 3:19–21).